

Badania i konserwacja barokowej kamienicy pod Srebrnym Hełmem

Dr inż. arch. Andrzej Konieczny, Politechnika Wrocławska

1. Wprowadzenie

Kamienica pod Srebrnym Hełmem we Wrocławiu stanowi jeden z najciekawszych, zachowanych zabytków architektury barokowej. W pracy przedstawiono chronologię badań konserwatorskich, jakie miały miejsce podczas remontu elewacji frontowej tego budynku.

Jak w przypadku większości budynków zabytkowych w Polsce, zły stan techniczny, a także brak aktualnej dokumentacji i środków finansowych ze strony właściciela, wymagały od projektanta przeanalizowania wszystkich dostępnych materiałów źródłowych oraz wykonania szeregu badań. Praca przedstawia wyniki przeprowadzonej oceny stanu zachowanego detalu architektonicznego elewacji i opracowany na potrzeby robót budowlanych szczegółowy program prac konserwatorskich.

Przedstawiono także wyniki określenia pierwotnej kolorystyki obiektu na podstawie wykonanych w tym celu badań stratygraficznych tynków i elementów wystroju architektonicznego.

Badania konserwatorskie poprzedzające rewitalizację elewacji frontowej kamienicy pod Srebrnym Hełmem we Wrocławiu obejmowały wykonanie prac gwarantujących uzyskanie odpowiedniego efektu konserwatorskiego przy zachowaniu odrestaurowanych, oryginalnych elementów elewacji, zgodnie wytycznymi Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu. Zakres prac był determinowany ograniczonymi środkami finansowymi właściciela budynku.

1. Zagadnienia historyczne

Elewacja kamienicy pod Srebrnym Hełmem (ul. Kuźnicza 12) powstała około 1700 roku. Kamienica ta ma jedną z najbardziej dekoracyjnych fasad we Wrocławiu.

Podobny rodzaj wystroju sztukatorskiego występował na terenie miasta na fasadach dawnego pałacu książąt oleśnickich przy ul. Wita Stwosza 32 oraz dawnego pałacu Kospothów przy ulicy Wita Stwosza 35. Poza Wrocławiem podobna dekoracja występuje m.in. na elewacjach pałacu w Piotrkowicach koło Zmigrodu (1693) oraz na budynku giełdy w Lipsku (1678–1683).

Wiosną 1945 roku, w wyniku działań wojennych, kamienica została znacznie zniszczona. W latach 1969–1972 kamienica zostaje poddana odbudowie wg projektu

Rys. 1. Widok elewacji frontowych kamienic przy ul. Kuźniczej 11, 12, 13. Oprac. A. Guerquin¹

arch. Anny Guerquin². W wyniku prowadzonych prac wewnątrz gruntownie przebudowano na funkcje biurowe dla Stowarzyszenia PAX. Kamienica została wpisana do rejestru zabytków pod nr 71 z 6.02.1962 r.

2. Charakterystyka obiektu

Jest to czterokondygnacyjna barokowa kamienica w układzie szczytowym, murowana z cegły i tynkowana. Elewacja czteroosiowa z silnie wyeksponowanymi podziałami pionowymi i poziomymi. Podziały pionowe wyeksponowane prostokątnymi polami międzyokiennymi wypełnionymi obfitą dekoracją sztukatorską utworzoną na drugiej kondygnacji z panopliów, na trzeciej i czwartej z pęków kwiatowo-owocowych. Prostokątne okna ujęte w kamienne opaski uszakowe zwieńczone są na czwartej kondygnacji prostym odcinkiem profilo-

¹ Małachowicz E., Stare Miasto we Wrocławiu, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

² tamże, s. 225.

wanego gzymsu, na drugiej i trzeciej kondygnacji naczółkami, na przemian trójkątnymi i odcinkowymi. Pola naczółków wypełnia dekoracja sztukatorska z motywami roślinnymi. W polach podokiennych znajdują się rolwerkowe kartusze.

Podziały poziome utworzone przez profilowane gzymsy, z silnie podkreślonym gzymsem okapowym. W strefie parteru znajduje się kamienne godło kamienicy – hełm rycerski. Oryginał godła domu przy Kuźniczej 12 znajduje się w zbiorach Muzeów Miejskich Wrocławia w Ratuszu, na elewacji umieszczono kopię.

Budynek zwieńczony dwukondygnacyjnym, wysokim szczytem z pilastrami dźwigającymi pas belkowania z przerwany naczółkiem z męskim popiersiem pośrodku, ujętym po bokach parą kamiennych wolut i małych obelisków. Ponad oknami znajduje się para oculusów.

3. Badania stratygraficzne tynków i elementów detalu architektonicznego

3.1. Zakres badań

Podjęte badania miały na celu określenie pierwotnej kolorystyki tynków i sztukaterii oraz kolejności występowania wtórnych warstw malarskich. Do badań wytypowano miejsca, w których wykonano odkrywki pasowe i sondy oraz dokonano analizy makroskopowej. Pobrano także próbki niektórych elementów badanych elewacji i obserwowano je pod mikroskopem stereoskopowym w powiększeniu 16 i 32 x.

Części próbek zatopiono w żywicy i wykonano naszlify. Wyniki badań opisano, przedstawiono w diagramach i wykonano dokumentację fotograficzną. Przy określaniu kolorystyki detalu korzystano z wzornika kolorystycznego Keim-Silikatfarben.

3.2. Wyniki badań

W czasie prac badawczych wykonano 17 przekrojowych odkrywek pasowych i założono 8 sond. W wyniku przeprowadzonych badań odnaleziono pozostałości wcześniejszych tynków i kolorystyki badanych elewacji. Przeprowadzone badania pozwoliły na rozpoznanie oryginalnej techniki wykonania poszczególnych elementów wystroju każdej badanej elewacji. W ramach wykonanych badań dotarto do zachowanych pozostałości historycznych tynków i sztukaterii oraz występujących na nich pozostałości polichromii. Najstarsza zachowana kolorystyka, której wyraźne pozostałości występują na fragmentach tynków i sztukaterii była utrzymana w tonacji zielonej (KEIM 9385, 9369). Ze względu na zły stan zachowania pozostałości polichromii nie można było odtworzyć jej w całości ani określić zróżnicowania tonalnego poszczególnych elementów, choć sugeruje się, że detal był jaśniejszy od tła. Drugą chronologicznie zachowaną kolorystyką była czerwona (KEIM 9166), obecna na fragmentach tynków i sztukaterii (w tle płycin z ornamentem roślinnym i tle naczółków nadokiennych). W trakcie przeprowa-

dzonych badań natrafiono także na pozostałości barwnych opracowań detalu kamiennego i sztukatorskiego. Ze względu na fakt usunięcia zdecydowanej większości polichromii z powierzchni kamienia oraz jej bardzo zły stan zachowania, bardzo trudne było jednoznaczne określenie kolorystyki kamieniarki oraz datowanie zachowanych pozostałości opracowania kolorystycznego. Praktyka polichromowania detalu kamiennego w dobie baroku była powszechna i można przypuszczać, że pierwotnie był on także polichromowany.

Dokonana ocena kolorów i przypisane im odpowiedniki we wzorniku kolorystycznym firmy KEIM, należy traktować umownie, jako wartości przybliżone.

4. Ocena stanu zachowania badanych elementów

Przeprowadzone badania udowodniły, że stan zachowania poszczególnych elementów detalu architektonicznego jest różny i zależy od zastosowanego materiału i stopnia ekspozycji na czynniki niszczące. Zasadniczy wpływ na stan zachowania badanych elementów miały przebudowy i przeprowadzone konserwacje. Ogólny stan zachowania badanych detali należało ocenić jako zły i bardzo zły.

W bardzo złym stanie zachowana była większość sztukaterii. Ich stan określono jako całkowite destrukty, którym groziło odpadnięcie od ściany. Elementy te wykonano z zaprawy gipsowej zbrojonej sznurkiem, wtórnie uzupełniano ubytki zaprawą cementową. Wszystkie były w mniejszym lub większym stopniu spękanе, odspojone od podłoża. Widoczne były liczne ubytki, brak było także całych fragmentów dekoracji. Powierzchnia gipsu była w znacznym stopniu wypłukana, występowały liczne, głębokie wżery, niemal w całości zniszczona została warstwa malarska. Pozostałe resztki farby złuszczyły się.

W równie złym stanie zachowane były barokowe sztukaterie I i II piętra. Powierzchnia zaprawy na wystających elementach była mocno wypłukana. W dużym stopniu sztukaterie

Rys. 2. Fragment sztukaterii gipsowej na jednym z pasów tynku kondygnacji 3 piętra kamienicy pod Srebrnym Hełmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

Rys. 3. Ornament gipsowy między oknami kondygnacji 3 piętra kamienicy pod Srebrnym Helmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

te zostały uzupełnione zaprawą cementową (około 40%). Stwierdzono, że powierzchnia panopliów (I piętro) została przetarta cienką mocną warstwą zaprawy cementowej niemal w całości. Przeprowadzone odkrywki pokazały również, że zafałszowano pierwotną formę detalu zarzucając go i ponownie modelując zaprawą cementową, pod którą zachowała się jego pierwotna forma.

Na powierzchni sztukaterii wapiennych w strefie II piętra zachowało się około 10 warstw technologicznych (powłok farb i gruntów) grubości do około 5 mm powodu-

jąc tym samym znaczne zatarcie czytelności rysunku detali, pierwotnie bardzo precyzyjnego. Gorzej zachowały się pozostałości pierwotnych polichromii na panopliach (I piętro). Tak zachowane wtórne, cementowe uzupełnienia, jak i zachowane pozostałości pierwotnej zaprawy wapiennej były wypłukane na powierzchni, spękane razem z warstwą tynku podkładowego i częściowo odspajały się od podłoża. Niektóre elementy odspojone w całości groziły odpadnięciem.

Stwierdzono zły stan zachowania pozostałości najstarszych tynków piaskowo-wapiennych i profili ciągniętych. Powierzchnia zapraw, na których zachowały się pozostałości wcześniejszych polichromii została niemal w całości pokryta warstwą wtórnej, cementowo-wapiennej lub cementowej zaprawy. Spodnia i wierzchnie warstwy wykazywały spękania silnie zdeintegrowane. W miejscach narażonych na zaciekanie wód opadowych napotkano obfite białe wykwity soli rozpuszczalnych w wodzie.

Stosunkowo dobrze zachowane zostały gipsowe ornamenty w polach podokiennych II i III p. Zbadane elementy posiadały zaprawę spoiwą, a elementy nie miały tendencji do odspajania od tynku. Rysunek detalu był czytelny. Na powierzchni ornamentów odkryto tylko dwie warstwy farby, która dobrze przylegała do podłoża. Złączenia elementów zniszczone, szczególnie na powierzchniach panopliów – poprzecierane i odspojone od podłoża. Badane elementy detalu kamiennego (piaskowcowego) w większości w bardzo złym stanie. Największy stopień znisz-

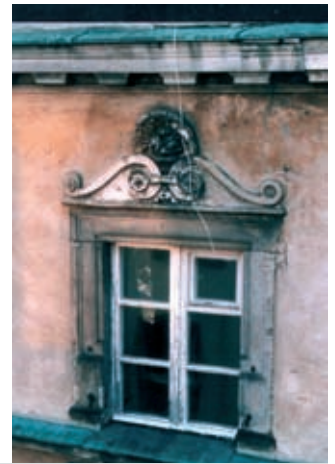
Rys. 4.
Sztukateria wapienna (barokowa) między oknami 1 piętra kamienicy pod Srebrnym Helmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

Rys. 5.
Sztukateria wapienna (barokowa) między oknami 2 piętra kamienicy pod Srebrnym Helmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

Rys. 6. Sztukateria w zwieńczeniu szczytu kamienicy pod Srebrnym Helmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

Rys. 7. Opaski okienne kamienicy pod Srebrnym Helmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

czeń zaobserwowano w partii szczytu: powierzchnia kamienia pokryta nierównomiernie grubymi, szczelnymi nawarstwieniami, miejscami odspajającymi się. Poniżej zaobserwowano osypujące się fragmenty piaskowca z silnie zdeintegrowanymi elementami oraz licznymi drobnymi ubytkami mechanicznymi krawędzi.

Opaski okien I–III piętra razem z naczółkami również w bardzo złym stanie. Wyjątek stanowiły profile naczółków, gdzie na powierzchni kamienia zachowały się pozostałości polichromii. Badane opaski okienne prawdopodobnie, tak jak profile naczółków, podczas ostatniej renowacji zostały oczyszczone i pomalowane, a ich powierzchnia została pokryta cienkimi, czarnymi nawarstwieniami mającymi postać szczelnej powłoki. Zaobserwowano również częściowo zachowaną fakturę kamieniarską nadaną szerokim, płaskim dłutem. Na większości powierzchni kamień wykazywał dość dobrą spoiwość i wytrzymałość, ale w miejscach obficie optukiwanych przez wodę był porowaty i osłabiony. Często napotymano na liczne drobne ubytki uzupełniane szarą cementową zaprawą, a nawet łaty gipsowe. Najpoważniejsze uszkodzenia jakie zaobserwowano to głębokie spękania, przeważnie w nadprożach. W obrębie całej kamieniarki zniszczeniu uległa większość spoin. W najlepszym stanie zachowane było godło kamienicy na parterze – hełm pokrywały jedynie cienkie nawarstwienia.

Do wymiany zakwalifikowano wszystkie obróbki blacharskie kamienicy.

5. Przebieg prac konserwatorskich

W oparciu o wykonane badania stratygraficzne oraz ocenę stanu badanych elementów elewacji opracowano projekt prac konserwatorskich obejmujący:

Renowacja tynków elewacyjnych

1. Nałożenie warstwy szpachlówki egalizującej wzmocnionej włóknem zbrojącym Keim Uniputz grubości około 3 mm i filcowanej.

Rys. 8. Piaskowcowe godło kamienicy pod Srebrnym Helmem w kondygnacji parteru, fot. A. Konieczny

2. Zagruntowanie obramień okiennych (flansze) i innych elementów architektonicznych, których powierzchnie powinny być gładkie, bez uziarnienia charakterystycznego dla tynków wapiennych – należy zagruntować warstwą szlamująco-egalizującą Keim Contact (gładki).

3. Wykonanie zabezpieczenia – dodatkowa hydrofobizacja w strefie cokołowej – gzymsów, elementów architektonicznych, ewentualnie ścian szczególnie narażonych na opady atmosferyczne i działanie wiatrów (północnych i zachodnich) na 4 godziny przed zasadniczym malowaniem (za pomocą Keim Granital) warstwą hydrofobizującą – Keim Silangrund.

4. Wykonanie warstwy malarskiej farbami silikatowymi (krzemowymi) – dwukrotnie Keim Granital w projektowanej kolorystyce.

5. Pokrycie elementów architektonicznych, dekoracyjnych koncentratem Keim Restauro Lasur bez rozcieńczania.

Renowacja detalu kamiennego

Prace powinny mieć charakter zachowawczy, częściowo odtworzeniowy (uzupełnienie ubytków) i powinny doprowadzić do usunięcia czynników niszczących, zabezpieczeniu przed dalszą korozją i ekspozycji jego wartości estetycznej.

Rys. 9. Ornament gipsowy między oknami kondygnacji 3 piętra kamienicy pod Srebrnym Hełmem, stan przed remontem, fot. A. Konieczny

1. Wykonanie wstępnego wzmocnienia osypujących się partii kamienia – preparatem krzemooorganicznym Silex OH lub Silex OH 100 (hydrofilny).
2. Oczyszczenie powierzchni z zanieczyszczeń i wtórnych warstw malarskich za pomocą Keim Steinreiniger N, Keim Dispersiontferner, Keim Dispersiontferner N.
3. Uzupelnienie ubytków zaprawą mineralną – system Keim Restauro.
4. Scalenie kolorystyczne (patynowanie), ewentualne uzupełnienie oryginalnej kolorystyki detalu kamiennego farbami laserunkowymi Keim Restauro Lasur lub kryjącymi systemu Keim Granital.

5. Hydrofobizacja powierzchniowa wykonana preparatem Keim Silex H.

6. Podsumowanie

Wykonany zakres programu prac konserwatorskich zapewnił:

1. Usunięcie zastanych rys statycznych.
2. Zabezpieczenie elewacji przed wnikaniem wody opadowej i uszkodzeniami w strefie cokołowej, gzymsach, itp., dzięki zastosowaniu preparatu Keim Silangrund.
3. Wzmocnienie podłoża starych tynków dzięki zastosowaniu preparatu Keim Spezialfixativ lub Fixativ + woda (1:3).
4. Ułatwienie wiązania z trudnym podłożem i usunięcie rys powierzchniowych poprzez egalizację preparatem Keim Contact Plus.
5. Usunięcie rys na gzymsach i flanszach okiennych poprzez zastosowanie preparatu Keim Contact.
6. Wykonanie zabezpieczenia elewacji farbami silikatowymi o wysokiej paroprzepuszczalności i hydrofobizacji – Keim Granital.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Brzezowski W., Dom wrocławski w okresie baroku Architektura Wrocławia, t. I, Dom. Wrocław 1995
- [2] Harasimowicz J., Atlas architektury Wrocławia, t. II, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1998
- [3] Konieczny A., Projekt budowlany remontu konserwatorskiego elewacji budynków biurowych przy ul. Kuźnicznej nr 11, nr 12 i nr 13 we Wrocławiu, Wrocław 2002 r.
- [4] Krajewski K., Mała encyklopedia Architektury i wnętrz, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1999
- [5] Małachowicz E., Stare Miasto we Wrocławiu, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa Wrocław 1985
- [6] Mączyński D., Witryny, okna i lukarny – elementem historycznego wnętrza ulicy (problematyka konserwatorska) – praca naukowa Instytutu Budownictwa Politechniki Wrocławskiej zawarta w wydawnictwie Problemy remontowe w budownictwie ogólnym i obiektach zabytkowych, X Jubileuszowa konferencja naukowo-techniczna, Wrocław – Zamek Kliczków, 5–7 grudnia 2002 r., Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2002
- [7] Mączyński Z., Elementy o detale architektoniczne w rozwoju historycznym Wydawnictwo Budownictwo i Architektura, Warszawa 1956
- [8] Sygowska I., Zasady ochrony i konserwacji, praca naukowa Instytutu Budownictwa Politechniki Wrocławskiej zawarta w wydawnictwie Problemy remontowe w budownictwie ogólnym i obiektach zabytkowych, X Jubileuszowa konferencja naukowo-techniczna, Wrocław–Zamek Kliczków, 5–7 grudnia 2002 r., Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2002

www.przegladbudowlany.pl/archiwum

Archiwum od ręki
archiwalne spisy treści
na stronach www